Бій під Крутами

Аверкій Гончаренко

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Спогад про бій під Крутами.

- Аверкій Гончаренко
  -
  -
  -

Аверкій Гончаренко
Бій під Крутами

По оголошенні Українською Центральною Радою IV Універсалу Україна стала самостійною державою, також як така вела мирові переговори з Центральними державами в Бересті. Рівночасно вела мирові переговори з тими ж державами і більшовицька Росія. Предсідник більшовицької делегації Троцький виступив із заступництвом Радянської України, запевняючи представників Центральних держав, що ніби Центральна Рада та її уряд уже не існують. А в цей час правительство України вживало надлюдських зусиль у придушенні анархії внутрі країни і для її оборони назовні.

Найкоротшою дорогою до Києва з півночі йдуть залізничні шляхи Гомель-Бахмач і Ворожба-Бахмач.

На оборону цього надзвичайно важливого залізничного вузла командуючий військами отаман Капкан вислав Першу ім. гетьмана Богдана Хмельницького Юнацьку військову школу, у складі якої було чотири сотні (по 150 юнаків), 18 кулеметів та 20 старшин. Вона була укомплектована юнаками з бувших російських військових шкіл, з освітою не менше як шість класів гімназії, переважно із закінченою середньою освітою.

Юнацька школа мала два курси. Молодший, як менше вишколений, продовжував науку на місці, а старший — 8 грудня 1917 року, в команді ген. штабу сотника Носенка виїхав до Бахмача. Бахмач адміністративно належав до Чернігівщини, військово-адміністраційну справу провадив сотник Тимченко, який не мав ніякого війська і навіть, щоб сформувати якийсь відділ для штабу, просив у начальника школи старшин. Для цього був призначений сотник Микола Богаєвський, що став начальником штабу у сотника Тимченка.

Між двома командирами виникло непорозуміння: з одного боку був сотник Носенко, представник генерального штабу і начальник школи, а з другого — сотник Тимченко, протеґований політичною партією як командуючий військами адміністративного району Чернігівщини.

22-го грудня 1917р. мене як командира куреня Юнацької школи покликав до себе командуючий військами отаман Ю. Капкан.

Отаман Капкан наказав мені негайно від'їхати до Бахмача з наказами для обох згаданих вище начальників. По одержанні двох секретних пакетів я спитав командуючого військами, чи не міг би я вислати ці накази якимсь молодшим старшиною. На це дістав таку відповідь:

> Ви призначаєтесь комендантом оборони Бахмача. Більшовики наступають з Харкова і Полтави. Головні сили Муравйов провадить на Бахмач-Київ. Забирайте решту Юнацької школи. Потяг на ст. Київ-товаровий уже готовий. На поміч — трудно чекати.

І з цим я вийшов.

Щедро наділений повновластю з наказом за всяку ціну не віддати Бахмача, щоб не допустити більшовиків до Києва, з глибоким смутком і жалем (тоді ще не знав до кого) вертався я до школи. Молодий цвіт нашої армії — юнаків — кидали майже в безнадійну ситуацію, тоді як серед шаліючої анархії десятки тисяч озброєного, випробованого в боях вояцтва безжурно демобілізувалося. Його не зуміли завчасу, використовуючи для цього національне піднесення, взяти в карби військової дисципліни, а навпаки, на мітингах деморалізували накликуванням до поділу землі. Тепер лише ідейні горстки стали до боротьби за рідний край.

Перед самим від'їздом пішов я до головного начальника юнацьких шкіл генерала Астафієва. Звернувся до нього не тільки як до начальника, а ще й як до свого колишнього щиролюбленого професора з Чугуївської військової школи. З мого рапорту він довідався, які накази дістала школа, і дав мені багато порад, які так допомогли мені у виконанні завдання оборони Бахмача.

Тут, до речі, хочу вказати заслуги генерала Астафієва, який ширив ще задовго до революції національну свідомість серед нас («малограмотних» українців). На це в російському війську, до революції, мало хто зважувався серед вищої військової генераліції (а генерал Астафієв до неї належав).

23-го грудня ввечері я вже був у Бахмачі. Начальник школи сотник Носенко від'їхав з Бахмача вдоволений. Сотник Тимченко

хотів, щоб школа підлягала йому, на що я не міг погодитися, маючи наказ командуючого військами. Я зазначив, що у справах адміністраційних буду підлягати йому, як зайде потреба, справи ж бойового характеру, згідно з наказом, буду вести сам. В цілі охорони нашого лівого крила в напрямі на Чернігів вислав я сотника Семирозума з чотою юнаків.

На Святий Вечір, 24-го грудня 1917 року, в напрямі на Гомель я вислав від школи передову заставу. Після незначної сутички ми зайняли ст. Доч, притому двох більшовицьких вояків узяли до полону. У нас були легко поранені два юнаки і один старшина. Від полонених я довідався, куди і як наступають війська Муравйова.

В напрямі до ст. Ворожба школа також увійшла в бойову стичність із більшовиками. Ст. Бахмач і місто залишилися за нами. Треба зазначити, що в залізничному депо Бахмач було до двох тисяч затруднених робітників, переважно росіян. Про їхній настрій звернувся я до сот. Тимченка за інформаціями. Сотник Тимченко був у них на мітингу й сказав мені, що нема страху: робітники оголосили нейтралітет. Трудно було, однак, вірити в їхню нейтральність, а мати у себе в найближчому запіллі дві тисячі озброєних робітників — не належало до приємності. На цій підставі я і приступив до перегруповки Юнацької школи, не гублячи, однак, бойового зв'язку з противником.

Незадоволення сотника Тимченка з цього рішення виявилося в його від'їзді з цілим штабом на ст. Крути. Звідти він повідомив, що йде нам на поміч піша дивізія. Пізніше виявилося, що замість дивізії прийшло кілька потягів, навантажених возами. Школа скористала з того і поповнилася набоями з ешелонів.

Було очевидно, що Київ не мав вільних військових частин.

Така ситуація, а до того ще й вороже настроєне населення, яке косим оком дивилося на «інтелігентів»-юнаків, безперервні сутички з більшовиками упродовж більше як місяця, — це все дуже зле відбивалося на настроях школи. Частина з-поміж юнаків — це були діти з-під селянських стріх, з неусталеним світоглядом, які інтуїтивно відчували правоту наших змагань, і це давало можливість держати курінь у рамках дисципліни.

Активність супротивника збільшувалася. Під його натиском наші передові частини відступили, тільки уже не через Бахмач, а через його передмістя, бо робітники, з наближенням більшовиків, виступали активно, збільшуючи і без того переважаючого нас у багато разів ворога.

Мені нічого не лишалося, як тільки приступити до оборони своїх позицій і приготуватись фортифікаційно до зустрічі з навалою більшовиків. З цією метою, після рекогносцировки

приступлено до праці. Роботу було виконано правильно і швидко.

25-го січня 1918 року дістав я повідомлення, що до мене вислано з Києва студентську сотню. Справа військової підготовки цієї сотні була мені добре знана, бо в ній був мій брат з третього курсу медицини Університету св. Володимира. Від нього я довідався, що науку провадилось там сім днів, уміють вже стріляти та що в Києві — ціле пекло. Повідомлення про приїзд студентської сотні розійшлося серед юнаків, як блискавка, а враження, її приїздом викликане, було таке, ніби приїхала ціла дивізія. Завдяки цьому, так високо-цінному і завжди в бою рішальному чинникові — «піднесення духу», і вдалося затримати наступ Муравйова та змусити його до затяжної боротьби.

27-го січня штаб сотника Тимченка вчасним ранком від'їхав у напрямі на Ніжин, де стояв полк імені Шевченка, щоб з тим полком приїхати нам на поміч.

Студентська сотня в числі 115-130 людей прибула наст. Крути 2 7-го січня 1918 р. о четвертій годині ранку.

Мені особисто треба було вирішити, куди приділити Студентську сотню. Я стояв перед альтернативою: можна було влити її до юнаків, так би мовити, поповнити школу, а можна було дати її як окрему сотню на дільницю оборонної лінії. До цього другого висновку я прийшов з міркувань чисто військового характеру. Молодий вояк, без огляду на його індивідуальність, у критичній хвилині піддається паніці. Таких хвилин я передбачав забагато. Паніка ж під час бою є явищем заразливим і в результаті дає ганебну втечу. Тому то командирові студентської сотні дав я відтинок, найменше загрожений зі сторони противника. Познайомив командира сотні із ситуацією, поінформував, звідки і як буде діставати набої, куди направляти поранених, з ким держати зв'язок, а на випадок відвороту, як вивести сотню з бою. Для зв'язку зі мною він призначив трьох студентів, а між ними був і мій брат; його, з огляду на моє становище, як командира, я був змушений відіслати до сотні назад, прощаючи його поглядом, як виявилося, навіки.

Розташування на позиції наших п'яти сотень і 18 кулеметів схематично виглядало, як показано на поданій схемі.

Вчасним ранком червоні розпочали свій наступ в зімкнутих колонах. Це виглядало так, ніби вони йшли на парад, занедбуючи найпримітивніші засоби безпеки. Рельєф місцевості маскував, і нас могли виявити щойно на віддаль пострілу.

В ніч з 26 на 27 січня я мав розмову по прямому дроту з Муравйовим. Його вимога у формі наказу звучала так:

«Пріґатовіться к встрече пабеданоснай краснай армії,

прігатовіть абєд. Заблуждєнія юнкєроф пращаю, а афіцєроф всьоравно расстрєляю.»

Я відповів, що до зустрічі все готове.

Передні частини червоних, ідучи в зімкнених колонах, очевидно, були певні нашої втечі. Зі станційної служби по апарату на їхні виклики ніхто їм не відповідав.Тільки-но червоні зблизились на віддаль пострілу, ми їх привітали сильним огнем чотирьох сотень і шістнадцяти кулеметів. Щойно під прямими пострілами переходили вони до розстрілень, з великими втратами у своїх рядах. Наступні відділи вже з потягу творили бойовий лад. Таким чином, більшовики зайняли по фронту лінію до п'яти кілометрів, маючи за собою безупинно надсилані свіжі резерви і прихильно наставлене населення.

Карта бою під Крутами.

А ми... 500 молодих вояків і 20 старшин. Одні вояки місячними боями перемучені, інші — військово невивчені. Розтягнені по лінії фронту до трьох кілометрів, ми, в обороні зарання нашої державності, вступили в нерівний бій.

Коло години десятої рано приїхала на платформі одна гармата, коло неї — сотник Лощенко. Хто його прислав — не знаю, але думаю, що це була його особиста ініціатива. Цей старшина з подиву гідною самопосвятою вносив велике замішання своїми влучними пострілами в запілля червоних, і це зупиняло переможний марш Муравйова. Оцю незабутню прислугу старшини вважаю за свій обов'язок підкреслити.

Коло години дванадцятої-першої почали червоні наступати на Студентську сотню, але, вступивши в зону перехресного вогню, мусили занехати свій замір. До цього їх спонукала поява на залізничному торі Чернігів-Крути сотника Семирозума, що прикривав наш лівий фланг. Але той більшовицький наступ був лише маскуванням, бо справдішній наступ, як цього я й очікував, вони спрямували на блокування нашого правого крила, що давало їм в руки ст. Крути, відтинало б нас від нашої бази та уможливлювало б цілковите оточення нас. Червоні мали аж надто вистачальні сили для маневрування. Тим часом я дістав повідомлення, що командир Студентської сотні ранений. Цю страту болюче відчувалося, бо заступника його не було на місці. Та про це я довідався дещо пізніше. Вільних же старшин у мене вже не було, бо половина вибула зі строю. Тут був би дуже придався штаб сотника Тимченка, що мав тепер у себе активних бійців. По двох годинах наше оточення розпочалося дуже солідно, із застосуванням усіх, тактикою вказаних правил. Наша гармата, уставлена на платформі лінії Крути-Бахмач, не могла під прямим кутом на схід протидіяти маневрові червоних.

Тоді я вжив резерв. Введення в бій резерву, нашої останньої сотні, передрішало, як ще довго можна боронити наші позиції. У багато разів переважаюча сила ворога прискорювала нам вирок і тільки слабкий темп його наступу дав можливість дотягти до дев'ятої години вечора, коли настала темна ніч.

В цім великім напруженні юнак Валентин Атамановський (студент Університету св. Володимира) подав мені телеграму, з якої я довідався, що Шевченківський полк з Ніжина виступив на з'єднання з наступаючими на нас більшовиками, себто, наступає на нас із запілля. Атамановський був дуже відважний, а що найважливіше було у ньому цінного — це завжди прекрасний гумор. В цій рішальній хвилині він почав порівнювати наш бій з

боями шведів і наших з москвинами під Полтавою... Та не було часу. Треба було йому сказати про правдивий стан нашого положення: наступ більшовиків не припиняється, Шевченківський полк є в двогодинній їзді від нас, повний потяг наших поранених бійців потребує опіки. Усе, що лишилося, не мало змоги впродовж цілого дня через часті атаки противника на найменший перепочинок. Отже, мушу вивести їх з бою без дальших втрат у людях і приготуватись для з'єднання з Чорними Гайдамаками в команді Симона Петлюри, які були вже наст. Бровари.

Атамановського я послав ще завидна до Студентської сотні з наказом про відворот на вказане їй місце. Відворот Студентська сотня мала розпочати першою. Сотник Лощенко ще за дня мусів від'їхати. З від'їздом нашої гармати по цілому фронті посилився енергійний наступ противника. Скрізь відчувався приплив нових сил.

Тут варто відзначити надзвичайну холоднокровність і вміння панувати над собою наших старшин і молодих вояків, якої я не зауважував за час побуту на фронті під час світової війни серед старших, добре вишколених жовнірів. По Студентській сотні виводив я з бою сотні юнаків у такому порядку: друга, третя і четверта. Перша сотня, яка була у резерві, вступила в бій по годині другій, здержувала противника, що намагався нас оточити, аж до повної темряви. Після чого рештки резерву відступили цілком з поля бою і прилучилися до школи. По перегляді після бою не було в студентській сотні мого брата, але під час бою пораненим він не був, оскільки не було і в шпитальному вагоні. Не було виявлено також цілої чоти Студентської сотні — до 30 людей. Вислав я розвідку, затримав ешелон — та все було даремно. Про долю брата і його товаришів довідався я вже багато пізніше. Виявилося, що вони відступаючи, очевидно, для скорочення дороги, пішли на світло на ст. Крути, а там зі сходу надійшли більшовики. Невдовзі розігралася кривава драма... їх не розстрілювали, а кололи багнетами, що я ствердив уже в Києві, при похороні.

Станцію Ніжин справді обсадив наш Шевченківський полк, який хотів нас обеззброїти у вагонах, бо ж стати до бою, а ще до того вночі, у нього забракло «мітингового героїзму», а ще певно не знайшлося в ньому жодного справжнього москвина, бо перед тим москвином він був би і слухняний до безтями і покірливий.

Треба було усунути Шевченківців, що, на щастя, обійшлося без крові. Незабаром на ст. Бровари я здав уже релятивний звіт Симонові Петлюрі в присутності його начальника штабу сотника Олександра Удовиченка. Замість бодай хвилевого відпочинку ми змушені були вже не боронити доступів до Києва, а йти його

брати, бо там повстали добре озброєні місцеві більшовики.

Так закінчився бій під Крутами. Утрати сягали: 250 юнаків, одна чота (до 30 людей) студентів і 10 старшин.

Бойовий наказ наша молодь виконала, а пам'ять полеглих оповита ореолом слави, стала зразком для майбутніх поколінь!

«Бюлетень Союзу бувших українських вояків у Канаді». Торонто, 1962, ч. 10, січень-березень.